

RECENZJA

Georgios I. Mantzaridis. *Przebóstwienie człowieka. Nauka świętego Grzegorza Palamasa w świetle tradycji prawosławnej.* Przeł. Iga Czackowska. Prawosławna Diecezja Lubelsko-Chełmska. Lublin. 1997.

Georgios Mantzaridis, profesor Wydziału Teologicznego Uniwersytetu w Salonikach, skoncentrował się na temacie przebóstwienia w nauce św. Grzegorza Palamasa. Tłem dla tej pracy jest tradycja prawosławna i jej spojrzenie na tę problematykę. Zaletą książki Mantzaridisa są cytaty z nauki samego Grzegorza Palamasa. *Przebóstwienie człowieka* zostało najpierw opublikowane w języku greckim w Salonikach w 1963 r., potem w *Palamika* (1973) [było też tłumaczone na angielski], w którym autor zawarł inne pisma o Palamasie. Podstawą polskiego tłumaczenia przez Igę Czackowską była publikacja *The Deification of Man*, Crestwood, New York 1984.

Święty Grzegorz Palamas (1296-1359), największy teolog okresu późnego Bizancjum, rzecznik mnichów z Góry Athos w czasie sporu hezychastycznego, był w późniejszym życiu arcybiskupem Salonik. Jako mnich atonicki i teolog prawosławny był płodnym autorem. Jego pisma broniły ascetyzmu i przedstawiały prawosławny punkt widzenia na sprawy wiary. Jako arcybiskup Salonik próbował zaszczerpić w serca swoich wiernych podstawowe prawdy chrześcijańskie, pomagając wiernym rozwiązywać ich moralne i duchowe problemy. Jego głównym adwersarzem w poglądach był mnich z Kalabrii Barlaam. Dialog z antyhezychastami Palamas podejmuje (spór hezychastyczny 1338-1347, podczas którego zakwestionowano hezychastyczne metody modlitwy i uzasadniającą je teologię, praktykującą nieustanną modlitwę, szczególnie modlitwę Jezusową. Hezychaci dążyli do osiągnięcia wizji Bożego światła. Z ich obroną wystąpił Palamas) będąc świadomym, że nie zawsze pozostaje precyzyjny w swoich pismach polemicznych, ale tworzy teologię pomimo posiadanych

braków językowych używając terminów, które balansują na granicy teologii prawosławnej.

Świat prawosławny obecnie przeżywa renesans myśli palamickiej. Teologowie prawosławni podejmują szczegółowe badania nad przesłaniem Palamasa i właśnie jego nauka, uderzająco wyróżnia współczesną teologię prawosławną. Współcześni teologowie nie poświęcają wystarczająco dużo uwagi nauczaniu Ojców greckich o przeobstwieńiu człowieka. Wśród protestantów to nauczanie patrystyczne – jak pisze prof. Mantzaridis - zostało zaledwie zauważone i przedstawione w ogólnych zarysach, jednakże bez należytego zrozumienia. Nieco lepiej zgłębili ten temat teologowie katoliccy, którym teologia prawosławna jest bardziej bliska.

Książka profesora Mantzaridisa jest systematycznym studium nauki Palamasa na temat przeobstwienia człowieka. Całość składa się z pięciu części poprzedzonych wstępem i zakończonych epilogiem. Na końcu umieszczono bibliografię dzieł świętego Grzegorza Palamasa, a także literaturę artykułów autorów prawosławnych, katolickich i anglikańskich, zajmujących się Palamasem. Dodatkowo umieszczono krótki słowniczek trudnych terminów.

Pierwsza część książki poświęcona jest zbadaniu teologicznych i antropologicznych podstaw przeobstwienia człowieka. Obraz Boga w człowieku. Tę wielostronną i dynamiczną koncepcję „obrazu” można znaleźć w nauczaniu Grzegorza Palamasa. Zachowuje on niemal zawsze rozróżnienie pomiędzy „obrazem Boga”, a tym, co jest „na obraz Boży”. Człowiek jest niewyraźnym obrazem Boga, a nie tak jak Syn, obrazem tożsamym. To, co jest „na obraz” jest głównie w umyśle człowieka. Cały zmysłowy świat został stworzony dla człowieka. Z tego właśnie powodu człowiek został stworzony jako ostatni ze wszystkich, jako epilog dzieła stworzenia. Jest on zwieńczeniem wszystkich stworzeń Bożych i ozdobą nie tylko widzialnego, lecz także niewidzialnego świata. Wolną wolę Palamas traktuje jako przywilej człowieka, ukształtowanego na obraz Boga. Wizja człowieka powołanego do poznania Boga, do uczestnictwa w Jego życiu, do zbawienia nie po prostu wskutek zewnętrznego działania Boga czy przez racjonalne poznanie prawd teoretycznych, lecz przez „stawanie się Bogiem”, znajduje się w sercu prawosławnej teologii.

Druga część dotyczy sakramentalnej i eklezjologicznej natury przebóstwienia. Odnowienie natury człowieka w Chrystusie uwalnia go z więzów zniszczenia i śmierci i przez przebóstwienie i ukierunkowanie na Boga Ojca podnosi do stanu sprzed upadku. Nowa natura i przebóstwienie osiągnięte w Chrystusie, staje się dostępne dla wszystkich przez sakramenty Kościoła. Dzięki tym środkom i łasce Ducha Świętego, człowiek staje się w Chrystusie zwycięzcą grzechu, opuszcza królestwo zniszczenia i śmierci i rozpoczyna życie w ciele Chrystusa, czyli w Kościele. Głównymi sakramentami są chrzest i eucharystia, gdyż w nich streszcza się cała „ekonomia” Chrystusa. Kościół stanowi prawdziwą „wspólnotę przebóstwienia” ze względu na jego naturę i cel.

Trzecia część porusza moralny aspekt przebóstwienia. Życie moralne wierzącego nie jest czymś autonomicznym, lecz owocem jego wspólnoty z Chrystusem. Kierując się wolą Bożą i praktykując cnoty, okazuje on przywiązanie do Chrystusa i staje się naczyniem, zdolnym do przyjęcia odnawiającej łaski Boga. Życie moralne, będące aktywną akceptacją wezwania Boga do „współpracy”, stanowi fundament przebóstwienia człowieka, chociaż nie może uważać go za swe prawo. Darem Boga jest przebóstwienie, nawet najbardziej sprawiedliwi ludzie otrzymują je jako dar, gdyż jest ono nadprzyrodzone.

Czwarta część omawia mistyczne doświadczenie przebóstwienia, które człowiek odnowiony przez Chrystusa może osiągnąć w obecnym życiu. Palamas oraz bizantyjscy teologowie mistyczni łączą to doświadczenie z praktyką nieustannej modlitwy, której celem jest stała wspólnota z Bogiem, a dzięki temu widzenie Bożego światła. Światło to nie jest ani stworzonym środkiem, ani symbolem chwały Bożej, lecz niestworzoną, naturalną energią, pochodząca z Bożej istoty, która - kiedy się objawi i zjednoczy z człowiekiem - stanowi dowód przebóstwienia i najwyższą formę poznania Boga. W teologii Bóg jest przedmiotem poszukiwania i poznania; w wizji jest On Osobą, która nawiązuje wspólnotę z człowiekiem i daje mu bezpośrednie doświadczenie Swojej obecności.

W części piątej mowa jest o dokonaniu się przebóstwienia człowieka poprzez ostateczne przezwyciężenie zepsucia i pełne objawienie prawdziwej wspólnoty Boga ze świętymi. Proces przebóstwienia człowieka rozpoczyna się w tym życiu. Samo przebóstwienie staje się doskonałe i nieodwracalne w wieku przyszłym. Zmartwychwstanie wierzących, zwią-

zane ze Zmartwychwstaniem Chrystusa, prowadzi do ich ostatecznego usynowienia przez Boga i przebóstwienia. Podobnie jak Chrystus powstał z martwych i wkroczył do chwały Ojca, tak wierzący człowiek zmartwychwstanie z Nim w chwale i otrzyma przywilej widzenia Go „twarzą w twarz”. Święci, uczestnicząc w łasce Boga, dzięki wspólnocie z Nim stają się coraz bardziej zdolnymi do przyjęcia Boskiego blasku.

Profesor Mantzaridis w swoim dogłębnym studium pism Grzegorza Palamasa starał się zinterpretować teologiczne i antropologiczne elementy, na których opiera się i przez które się doskonalili oraz spełnia nauka o przebóstwieniu. Palamas uważał za niemożliwe osiągnięcie intelektualnej analizy „niewypowiedzianej istoty przebóstwienia. Dzieje się to bowiem w obszarze mistycznej tajemnicy kontaktu człowieka z Bogiem. Warto jednak zajrzeć do teologii greckich Ojców, aby dostrzec fascynującą przez wieki duchowość.

Grzegorz Palamas jest postacią szczególną w historii chrześcijaństwa. Był żarliwym obrońcą hezychastycznej formy modlitwy (*hesychia* – wewnętrzne wyciszenie, umożliwiającej zrealizowanie powołania człowieka do stania się Bogiem). Jego poglądy o powołaniu człowieka - jak pisze we wprowadzeniu Biskup Lubelski i Chełmski – do uczestnictwa w życiu Bożym, o obrazie Bożym w człowieku jako „wymiernym” znaku tego powołania, o wolności jako wyrazie tego uczestnictwa, o grzechu jako konsekwencji poddania się demonowi i ciału oraz o objawieniu, które odnawia naturę człowieka w zmartwychwstałym Chrystusie, określają główne aspekty prawosławnej nauki o przebóstwieniu człowieka.

Książka Mantzaridisa jest znakomitą przyczynką do poznania jednej z najstarszych teologii prawosławnego Kościoła. Nauka Palamasa jest wciąż żywa i aktualna. Nadaje się do dogłębszego przemyślenia spraw związanych z naszym przeżywaniem sensu i celu istnienia. Warto zapoznać się z teologią świętego Grzegorza Palamasa, pokazującego drogę człowieka wezwanego do wspólnoty z Bogiem. Taka droga nie jest łatwa do zaakceptowania w naszych czasach, gdy jesteśmy przyzwyczajeni do haseł o całkowitej autonomii człowieka w dążeniu do doskonałości. Jednak bez Boga człowiek traci swoje człowieczeństwo. Książka Mantzaridisa pokazuje, iż autonomia człowieka względem Boga jest co najmniej fałszywa. Autor przeciwstawia jej drogę trudną, odwołującą się do prawdziwego i realnego Źródła ludzkich pragnień, dążeń i celów.

Przebóstwienie jest faktem niezaprzeczalnym, na co właśnie wskazuje na podstawie Objawienia św. Grzegorz Palamas. I dlatego największą zaletą książki jest odkrycie świeżości myśli teologa, który dawno temu tworzył teologię, a dziś teologia ta jest ciągle aktualna. Przez takich badaczy patrystycznej myśli jak profesor Mantzaridis i wszystkich tych, którzy przyczyniają się do rozwoju przez udostępnianie takich publikacji, można przeżywać dziś intelektualną przygodę z nauką dawnych mistrzów.